

Građevna služba u Križevcima od 1777. do 1918. godine

JASENKA KRANJČEVIĆ

Institut za turizam

Vrhovec 5

HR – 10 000 Zagreb

jasenka.kranjcevic@iztg.hr

Pregledni rad

Review article

Primljeno / Received: 8. 4. 2020.

Prihvaćeno / Accepted: 3. 11. 2020.

U radu su istraženi organiziranje i djelovanje građevne službe u Križevcima te aktivnosti njezinih službenika od 1777. do 1918. godine. Djelovanje građevne službe u Križevcima ovisilo je o organizaciji građevne službe u Hrvatskoj. Podijeljeno je na pet razdoblja: od 1777. do 1848.; od 1848. do 1868.; od 1868. do 1876.; od 1876. do 1894. te od 1894. do 1918. godine.

Da bi se stekao uvid u djelovanje križevačke građevne službe i njezinih službenika, najprije su ukratko opisane graditeljske prilike u Križevcima, kao i u njegovoj okolici te u Hrvatskoj, nakon čega je predložen popis službenika po godinama. U križevačkoj građevnoj službi ističu se dvojica stručnjaka koji su kasnije bili zaposleni u građevnoj službi u Hrvatskoj: Juraj pl. Augustin, koji je od 1876. do 1909. godine bio predstojnik Građevnog odsjeka pri Vladi te Franjo Horvat, koji je bio prvi potpredsjednik Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata. Budući da prvi podaci o građevnoj službi u Križevcima datiraju od 1777. godine, ona se smatra jednom od najstarijih u Hrvatskoj, a nakon Zagreba 1770. i Varaždina 1773. godine.

Ključne riječi: Križevci, građevna služba, građevni službenici, urbanistički razvoj, građevinske aktivnosti

1. Uvod¹

Osnivanje i djelovanje građevne službe u hrvatskim gradovima slabo je istraženo. Djelovanje građevne službe nesumnjivo je važno za sagledavanje provedbe prostorno planskih građevinsko-arhitektonskih zahvata, i to ne samo za privatnu gradnju, već i za osiguranje, uređenje i gradnju javnih građevina od vitalnih interesa za društvo na višim i nižim razinama. Razumijevanje građevnih službi na svim razinama nemoguće je bez sagle-

davanja građevne službe na višoj ili državnoj razini, kao i bez sagledavanja djelovanja strukovnih udruženja.

U Hrvatskoj je o hrvatskoj građevnoj službi najviše pisao Branko Vujasinović.² Za razumijevanje sustava državne te regionalne samouprave i uprave u Hrvatskoj na kraju 19. stoljeća nezaobilazan je priručnik Milana Smrekara iz 1899. godine.³ Za razumijevanja strukovnih naslova (primjerice, inženir i mjernik) te strukovnih udruženja (udruženja ili komore inženjera i arhitekata) za Kraljevinu Hrvatsku i Kraljevinu Slavoniju pisali su

¹ Poticaj za pisanje ovoga rada dao mi je prije više od petnaest godina Branko Vujasinović, dipl. ing. geod., koji je, inače, autor vrlo vrijednog članka »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«. Ovaj rad posvećen je svim građevnim službenicima u Križevcima, kao i bivšim zaposlenicima Zavoda za prostorno planiranje Općine Križevci, u kojem sam gotovo šest godina stjecala prva radna iskustva.

² Branko Vujasinović, »Hidrotehničari na vodogradnjama Hrvatske do polovice 19. stoljeća«, *Hrvatske vode: časopis za vodno gospodarstvo* 11 (Zagreb, 2003), broj 44, str. 331–343; Branko Vujasinović, »Hidrotehničari u drugoj polovici 19. stoljeća«, *Hrvatske vode: časopis za vodno gospodarstvo* 12 (Zagreb, 2004), broj 47, str. 177–190; Branko Vujasinović, »Hidrotehničari u Hrvatskoj na prijelazu 19. u 20. stoljeće«, *Hrvatske vode: časopis za vodno gospodarstvo* 12 (Zagreb, 2004), broj 49, str. 349–363; Branko Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«, *Građevni godišnjak '03/'04* (Zagreb, 2004), str. 343–562; Branko Vujasinović, »Hidrotehničari u Hrvatskoj na početku 20. stoljeća«, *Hrvatske vode: časopis za vodno gospodarstvo* 13 (Zagreb, 2005), broj 51, str. 201–215; Branko Vujasinović, *Istaknute osobe u Hrvatskom vodnom gospodarstvu kroz povijest* (Zagreb: Hrvatsko društvo za odvodnju i navodnjavanje, 2007).

³ Milan Smrekar (napisao, sustavno uređio i protumačio), *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Knjiga prva (Zagreb: Tiskom i nakladom Ignjata Granitza, 1899).

Marijan Brezinščak,⁴ Zlatko Jurić⁵ i Krešimir Galović,⁶ a za Kraljevinu Dalmaciju Stanko Piplović, Bogo Zupančič⁷ i Jasenka Kranjčević.⁸

O stanju ili razvoju Križevaca tijekom 19. i 20. stoljeća ističu se radovi Kvirina Vidačića⁹ te Vladimira Bedenka,¹⁰ kao i radovi arhitekata te povjesničara umjetnosti u zborniku *Križevci. Grad i okolica* objavljenom 1993. godine u sklopu projekta *Umjetnička topografija Hrvatske*. Vrijedan doprinos istraživanju povijesti Križevaca te njegove okolice pružaju i članci u časopisu *Cris*, koji od 1999. godine objavljuje Povijesno društvo Križevci.

Rad građevne službe u Križevcima osim na razini grada i/ili kotara i/ili županije potrebno je sagledavati u sklopu sustava građevne službe na višoj (široj) razini, dakle u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Uz kratak opis društveno-ekonomskih i građevinsko-arhitektonskih prilika u Križevcima, iznosi se popis zaposlenika građevne službe te njihova urbanistička, građevinska i/ili arhitektonska aktivnost na području grada. U zaključku se iznosi važnost građevne službe u Križevcima za grad i njegovu okolicu.

Za razumijevanje prilika u kojima se formirala građevna služba u Križevcima potrebno je uzeti u obzir da su Križevačka, Zagrebačka i Varaždinska županije od 1527. do 1761. godine bile jedine na prostoru *Reliquiae reliquiarum*, što znači da su se nalazile na rubu odnosno na periferiji carevine. Tijekom druge polovice 18. stoljeća, a nakon sređivanja društveno-ekonomskih i političkih prilika, točnije tijekom vladavine Marije Terezije (1740–1780), provode se brojne reforme s ciljem organiziranja jake države, a time i jakog središta: Beča.

Uz civilnu vlast, u Križevcima se od 1749. godine nalazi i vojna, jer se u njemu nalazi sjedište Varaždin-

sko-križevačke graničarske pukovnije. Iako su Križevci bili sjedište pukovnije (prije toga kapetanije), u njima se nije nalazio građevni ured zapovjedništva pukovnije.

Tijekom prve polovice 18. stoljeća Križevci se u više navrata pokušavaju ujediniti. Konačna odluka o ujedinjenju donesena je 1751. godine, a provedena je 10. ožujka 1752. godine.¹¹

U Zagrebu je 1770. godine u nadležnosti Dvorske komore osnovan poseban ured pod nazivom Zemaljsko vrhovno građevno ravnateljstvo, a kojem je zadatak bio izvedba javnih radova i uređenje rijeka za plovidbu. To Ravnateljstvo imalo je Građevni i Vodograđevni odjel.¹² Prvi zapis o građevnoj službi u Križevcima kao sjedištu Križevačke županije datira iz 1777. godine,¹³ pa se zato smatra da je građevna služba u Križevcima tada i osnovana.

Zbog bolje preglednosti, djelovanje građevne službe u Križevcima podijeljeno je na pet razdoblja. Ona su usko povezana s organizacijom građevne službe u Hrvatskoj ili s važnim reformama koje su se provodile na njezinu prostoru:

- građevna služba od 1770 do 1848. godine;
- građevna služba od 1848. do 1868. godine;
- građevna služba od 1868. do 1876. godine;
- građevna služba od 1876. do 1894. godine;
- građevna služba od 1894. do 1918. godine.

⁴ Marijan Brezinščak, *Hrvatska inženjerska udruga. Prilog proslavi 115. obljetnice 1878–1993* (Zagreb: HDIA – Hrvatsko društvo inženjera i tehničara, 1993).

⁵ Zlatko Jurić, »Školovanje graditeljskih obrtnika i poduzetnika u Hrvatskoj i Slavoniji od 1850. do 1918. godine«, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 9/2(22) (Zagreb, 2001), str. 119–139; Zlatko Jurić, »Rasprave o osnivanju visoke tehničke škole u Zagrebu na prijelazu XIX. u XX. stoljeće«, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 10/2(24) (Zagreb, 2002), str. 135–153; Zlatko Jurić, »Strukovni naslovi u arhitekturi i graditeljstvu u Hrvatskoj i Slavoniji od 1870-ih do 1918. godine«, *Radovi instituta za povijest umjetnosti*, broj 26 (Zagreb, 2002), str. 149–159.

⁶ Krešimir Galović, *Klub Hrvatskih arhitekata u Zagrebu. Povijest Kluba 1905.–1914.* (Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2010).

⁷ Bogo Zupančič, *Ljubljanska inženirska zbornica. 1919–44* (Ljubljana: Inženirska zbornica Slovenije, 2013).

⁸ Jasenka Kranjčević, »Ovlašteni arhitekti i strukovna udruženja u Dalmaciji do 1941. godine«, *Kulturna baština* 42–43 (Split, 2017), str. 207–228.

⁹ Kvirin Vidačić (sastavio), *Topografično-povijesne crte slob. i kr. grada Križevca*, predgovor Andro Mohorovičić, pretisak iz 1886. godine (Križevci: Ogranak Matice hrvatske Križevci, 1993).

¹⁰ Vladimir Bedenko, »Križevci – razvoj grada«, *Glasilos Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 2/3 (Zagreb 1975), str. 1–64; Vladimir Bedenko, »Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 75–91.

¹¹ Bedenko, »Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća«, str. 80.

¹² Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«.

¹³ Isto, str. 355.

2. Građevna služba u Križevcima od 1777. do 1848. godine

U vrijeme organiziranja građevne službe Križevci su bili slobodni kraljevski grad. Budući da formalno nisu potpadali pod nadležnost Generalata, postojao je stalan spor između građanske i vojne vlasti. Kada je donesena odluka o osnivanju novog naselja Bjelovar (kao novo sjedište pukovnije), Križevci gube vojni značaj. Iz Križevaca se u Bjelovar potkraj 1757. godine odselio zapovjednik pukovnije, a za njim i ostatak zapovjedništva. Premještanjem vojske iz Križevaca 1765. godine u Bjelovar, za grad formalno započinje novi početak razvoja, jer je bio formalno uključen u sastav građanske Hrvatske. Za ekonomiju Križevaca to je bio težak udarac, ali to nije podrazumijevalo i prestanak sporova. Udarac na ekonomiju grada bilo je i ukidanje nekih crkvenih redova 1786. godine, primjerice pavlinskog.

Sredinom 18. stoljeća u Križevcima i okolici aktivni su i mjernici, jer je nakon odlaska vojske trebalo razgraničiti teritorij između Križevaca i Varaždinskog generalata. S tim ciljem su 1765. godine na teren izašle komisije koje su utvrdile nova razgraničenja između teritorija grada Koprivnice i grada Križevaca s Varaždinskim generalatom. Rad tih komisija pratio je mjernik ugarske komore u Požunu (Bratislava) Andreas Leopold Kneidinger, koji je 1766. godine potpisao karte razgraničenja tih gradova, a time i teritorij Križevaca.¹⁴ Za razliku od Koprivnice, razgraničenje Križevaca teklo je bez većih problema. Sporna zemljišta Ivanca Križevačkog, Potočeca i Prikraja, koja su tradicionalno pripadala teritoriju grada Križevaca, vojska je ubrzo napustila te su vraćena gradu. Iz tog plana vidljivo je da grad obuhvaća područje koje se danas podrazumijeva kao centar. Izvan utvrde nalazio se izgrađeni Gornji grad, a započeta je gradnja u današnjoj Ulici kralja Tomislava. Na području Križevačke županije 1788. godine radi Joseph Tallherr kao komorski mjernik (kasnije adjunkt Ugarskog državnog ureda direkcije u Budimu nadležan za uređenje rijeka u Hrvatskoj).¹⁵

Prema popisu stanovništva od 15. listopada 1773. godine, na području Križevaca živjelo je 1.547 stanov-

nika. Unutrašnji grad pritom je imao 219 stanovnika, Gornji grad 560, Južni grad 520, dok je u selima živjelo 28 stanovnika. Iznenađuje velik broj činovnika, jer je od 85 aktivnih stanovnika u »unutrašnjem« grad u zaposleno njih 24.¹⁶ Prema popisu iz 1805. godine Križevci su u sva tri svoja dijela imali 238 kuća u kojima je živjelo 1.199 stanovnika. Kasnije, točnije 1857. godine, u Križevcima je bilo 469 kuća u kojima je živjelo 2.100 stanovnika.¹⁷

Veliki problem u gradu bili su česti požari, jer su kuće i gospodarske zgrade bile građene od drveta, s lošim dimnjacima, pokrivene slamom i međusobno nedovoljno udaljene. U požaru 1753. godine izgorjela je trećina grada, a 1775. godine izgorio je čitav Donji grad. Gornji grad gorio je 1807. godine i ponovno 1824. godine.¹⁸ Brojne građevinske aktivnosti u gradu zato su se odnosile na obnovu nakon požara.

Važnije građevinske aktivnosti svakako su se odnosile na početak gradnje samostana, crkve i dvora grkokatoličke biskupije 1777. godine. Nadalje, vojska je na odlasku prodavala svoju imovinu te je između 1777. i 1781. godine gradu prodala gradska vrata i zgradu novog zapovjedništva u Zakmardijevoj ulici 2.

Početak 19. stoljeća sve se više razmišljalo o poboljšanju regulacije u gradu, ponajprije prometnoj, kao i o protupožarnim uvjetima te o higijeni, jer su uklanjanjem gradskih zidova stvoreni uvjeti za urbanističku modernizaciju Križevaca. Rušenjem zidova utvrde omogućeno je i prostorno povezivanje već formalno ujedinjenih Gornjeg i Donjeg grada te južnog podgrađa u jedinstveno gradsko tkivo. Budući da su u 19. stoljeću zidovi bili u ruševnom stanju, oni više nisu ucrtani na katastarskom planu 1858. godine.

Što se tiče gospodarske djelatnosti, u Križevcima je od 1776. do 1781. godine barun Ignjat Magdalenić imao manufakturu keramike: peći i lonaca.¹⁹ U Križevcima tada radi i svilarnica sa skladištem, a djeluju i kovači, bravari, mačari, kotlari, zlatari, bačvari, tesari, kolari, stolari, tokari, nožari, zidari, puškari, klesari te limari. Od 1830. godine Križevci su uključeni u stalnu poštansku službu.²⁰ Uz to, u Križevcima se njeguje glazbeni

¹⁴ Mirela Slukan Altić, *Povijesni atlas gradova. III. svezak: Koprivnica* (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2005); Mirela Slukan Altić, »Teritorijalni razvoj i razgraničenja Varaždinskog generalata (1630.-1771.)«, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 4 (Koprivnica, 2005), broj 7, str. 7–31.

¹⁵ Hrvoje Petrić, »Utjecaj rijeke na pogranična naselja. Primjer Drave u 18. i 19. stoljeću«, *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 1 (Zagreb-Samobor, 2005), str. 37–62, na str. 46.

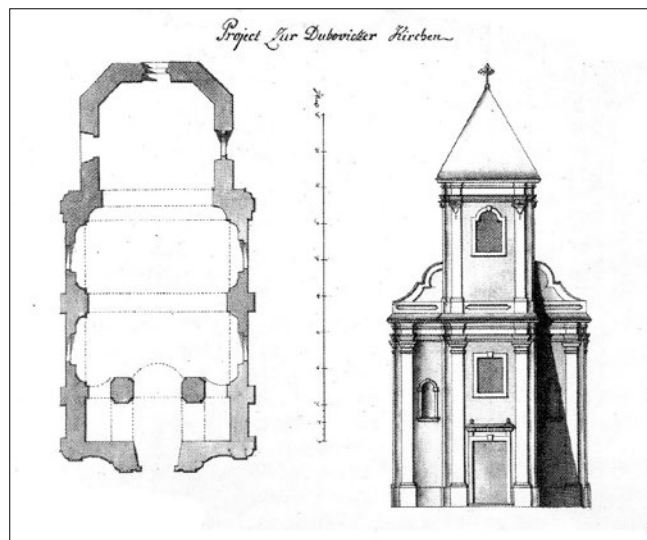
¹⁶ Žarko Domljan, »Profana arhitektura«, u: Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica*, str. 103–133, na str. 131, bilješka 10.

¹⁷ Ivan Tinodi, »Križevačke ciglane«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 8 (Križevci, 2006), str. 108–139, na str. 111.

¹⁸ Bedenko, »Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća«, str. 82–83.

¹⁹ Miroslava Despot, »Križevačka manufaktura peći i suđa u XVIII. st.«, *Historijski zbornik* 13/1–4 (Zagreb, 1960), str. 209–214.

²⁰ Igor Karaman, *Industrijalizacija građanske Hrvatske (1800–1941)* (Zagreb: Naprijed, 1991), str. 265.

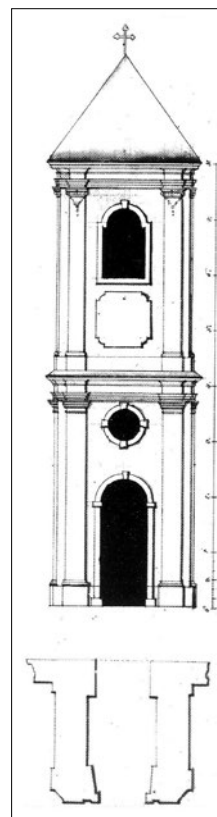

Slika 1. Fabijan Sebastijan Hüdler. Crkva svete Margarete u Dubovcu.

Preuzeto iz: K.[atarina] H.[orvat]-L.[evaj], »Župna crkva sv. Margarete«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 298–299, na str. 299.

život. Od 1813. godine tako djeluje Glazbeni zavod,²¹ a grad 1839. godine ima i čitaonicu te kazalište.

U Križevcima su Grkokatolička katedrala Svetog Trojstva i biskupski dvor imali stalne građevinske radove. Na njima je 1817. godine angažiran graditelj Bartol Felbinger (1785–1871).²² Od 1784. do 1803. godine u Županijskom građevnom uredu u Križevcima radi županijski mjernik Fabijan Sebastijan Hüdler,²³ koji je vrlo aktivan u graditeljskim aktivnostima u gradu i okolici. Od 1779. do 1780. godine nadzirao je radove na pregradnji županijske palače,²⁴ dok je 1800. godine izradio predračun za izgradnju nove zgrade zajedno s dokazni-

Slika 2. Fabijan Sebastijan Hüdler. Crkva svetog Ladislava u Malom Ravenu.

Preuzeto iz: K.[atarina] H.[orvat]-L.[evaj], »Župna crkva sv. Ladislava«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 358–360, na str. 359.

com mjera, a vjerojatno za kuću u Zakmardijevoj ulici broj 10.²⁵ Nešto kasnije, točnije od 1780. do 1788. godine, vodio je obnovu crkve sv. Margarete u Dubovcu.²⁶ Isto tako, 1780. godine izradio je projekt za rekonstruk-

²¹ Jelka Vukobratović, »Glazba u Križevcima u 19. stoljeću – pregled dosadašnjih istraživanja«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 10 (Križevci, 2008), str. 111–114, na str. 111.

²² Bartol (Bartolomej) Felbinger (1785–1871) bio je najplodniji zagrebački graditelj prve polovice 19. stoljeća. U Zagreb je došao 1809. godine iz Beča, gdje je radio kao zidarski pomoćnik i palir (građevinski poslovođa) te kao crtač na gradnji dvorca u Laxenburgu. Njegovi brojni projekti nisu realizirani (primjerice, katedrala u Đakovu iz 1817. godine, zatim dogradnja i pregradnja dvorca Erdödy u Jastrebarskom iz 1820. i 1822. godine, te svratište zagrebačkog Kaptola u Sisku iz 1830. godine). Prema njegovim su nacrtima 1818. godine izvedeni dekorativni arhitektonski elementi i dekoracije zgrada na Gornjem gradu i na Harmici prigodom dolaska cara i kralja Franje II. Njegovi nacrti sjevernog i zapadnog pročelja dvorca Januševca (oko 1830. godine) razlikuju se od izvedenih pročelja. Od izvedenih i dokumentiranih djela ističe se zgrada na Jelačićevu trgu 15 (1827) i školska zgrada u Opatičkoj 22 (1839), kao i općinska vijećnica u Samoboru (1824–1826) te dogradnja lječilišne zgrade u Varaždinskim Toplicama (1820). Preuzeto iz: Lelja Dobronić, natuknica »Felbinger, Bartol (Bartolomej)«, u: *Hrvatski biografski leksikon* 4 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1998), str. 151–152.

²³ Fabijan Sebastijan Hüdler potpisivao se kao *geometro Inclity Comitatu*.

²⁴ Bedenko, »Križevci – razvoj grada«, str. 108.

²⁵ Isto, str. 59.

²⁶ Katarina Horvat-Levaj, »Sakralna arhitektura«, u: Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica*, str. 247–257, na str. 255.

ciju crkve sv. Ladislava u Malom Ravenu,²⁷ dok je 1803. godine bio uključen u radove Grkokatoličke biskupije.²⁸

Nakon Hüdlera, kao županijski mjernici radili su Franjo Šafarić (od 1804. do 1812. godine) i Josip Nagy

(od 1813. do 1849. godine). Osim radova na regulaciji Drave, Nagy je radio i na izradi najstarijeg katastarskog plana naselja Bregi (okolica Koprivnice).²⁹ Poslije požara 1814. godine, u obnovu grada uključen je i Nagy, pri čemu mu je izdan putni račun za to da nađe

Tablica 1. Podaci po godinama, nazivima radnih mjesta te imenima i prezimenima službenika građevne službe u Križevačkoj županiji.

Preuzeto iz: Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«, str. 355–375.

Godine	Nazivi radnih mjesta	Imena i prezimena građevnih službenika
1777.	Inspektor za ceste	Adam Sladović
1778.	Inspektori za ceste	Anton Zidarić i Juraj Ožegović
1780.	Inspektori za ceste	Anton Zidarić i Juraj Ožegović
1781.	Nema podataka	Nema podataka
1782.	Inspektori za ceste	Juraj Ožegović i Anton Zidarić
1783.	Nema podataka	Nema podataka
1784.	Mjernik Nadzornici cesta	Fabijan Sebastijan Hüdler Ivan Baptist Gabrončić i Juraj Marković
1785.	Mjernik	Josip Popović
1786.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1788.	Geometar	Fabijan Sebastijan Hüdler
1789.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1790.	Nema podataka	Nema podataka
1791.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1792.	Direktor mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1793.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1794.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1795.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1796.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1797.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1798.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1799.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1800.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1801.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1802.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1803.	Mjernik	Fabijan Sebastijan Hüdler
1804.	Mjernik	Franjo Schaffarich
1805.	Mjernik	Franjo Schaffarich
1806.	Mjernik	Franjo Šafarić

Godine	Nazivi radnih mjesta	Imena i prezimena građevnih službenika
1807.	Mjernik	Franjo Schaffarić
1808.	Mjernik	Franjo Schaffarić
1809.	Mjernik	Franjo Šafarić
1810.	Mjernik	Franjo Šafarić
1811.	Mjernik	Franjo Šafarić
1812.	Mjernik	Franjo Šafarić
1813.	Mjernik	Josip Nagy
1814.	Mjernik	Josip Nagy
1815.	Mjernik	Josip Nagy
1816.	Mjernik	Josip Nagy
1817.	Mjernik	Josip Nagy
1818.	Mjernik	Josip Nagy
1819.	Mjernik	Josip Nagy
1820.	Mjernik	Josip Nagy
1821.	Mjernik	Josip Nagy
1822.	Inžinir	Josip Nagy
1823.	Mjernik	Josip Nagy
1824.	Mjernik	Josip Nagy
1825.	Mjernik	Josip Nagy
1826.	Mjernik	Josip Nagy
1827.	Mjernik	Josip Nagy
1828.	Mjernik	Josip Nagy, zamjenik Carol Kovačević
1829.	Mjernik i hidrauličar	Josip Nagy
1830.	Mjernik i hidrauličar	Josip Nagy
1831.	Mjernik	Josip Nagy
1832.	Nema podataka	Nema podataka
1833.	Nema podataka	Nema podataka
1834.	Mjernik	Josip Nagy
1835.	Mjernik Pomoćni mjernici	Josip Nagy Carol Kovačević i Nikola Lovrenčić

²⁷ K.[atarina] H.[orvat]-L.[evaj], »Župna crkva sv. Margarete«, u: Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica*, str. 298–299, na str. 299.

²⁸ Olga Maruševski, »Grkokatolička katedrala Svetog Trojstva i biskupski dvor«, u: Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica*, str. 167–181, na str. 170.

²⁹ Slukan Altić, *Povijesni atlas gradova. III. svezak: Koprivnica*, str. 12. i str. 92. Da je Joseph Nagy već 1812. godine bio mjernik

majstore koji bi gradili kuće u Križevcima, što znači da u Križevcima tada nije bilo dovoljno graditelja.³⁰ U Građevnom uredu u Križevcima Nagy je do 1859. godine radio kao mjernik, a od 1849. godine kao nadinžinir.³¹ Tijekom njegova službovanja pomoćnici su bili Carol Kovačević (1828)³² i Nikola Lovrenčić (od 1835. godine).³³ Djelovanje Hüdlera i Nagyja dokazuje da posao županijskih službenika nije bio sveden tek na činovnički posao, već da se od njih tražila i stručnost.

O djelovanju ostalih službenika koji su radili u Županijskoj građevnoj službi u Križevcima nema, nažalost, nikakvih podataka osim njihovih imena i prezimena. To su bili sljedeći službenici: Adam Sladović, Anton Zidarić, Juraj Ožegović, Ivan Baptist Gabrončić, Juraj Marković i Josip Popović.

Za razdoblje od 1836. do 1848. godine u tisku nema podataka o službenicima koji su obavljali građevne poslove u županijama i ugarskim državnim uredima za javne radove na području Hrvatske i Slavonije.

3. Građevna služba u Križevcima od 1848. do 1868. godine

Premda je ovim poglavljem obuhvaćeno razdoblje od tek dvadeset godina, to ne znači da to razdoblje nije bilo dinamično. Zbog ukidanja feudalnog sustava te uvođenja kapitalizma, razdoblje nakon 1848. godine poznato je po brojnim promjenama u državnoj upravi. To je posebice vidljivo za vrijeme ministra unutarnjih poslova Bacha (od 1851. do 1860. godine). Tada je

osnovano Namjesničko vijeće za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju. Bachov apsolutizam u Hrvatskoj poznat je i po raspuštanju Sabora 1850. godine, a bila je ukinuta samouprava županija. Od 1852. godine uveden je njemački kao službeni jezik u državne urede i škole. To je trajalo do 1860. godine, točnije do pada Bachova apsolutizma. Neke stručne osobe ističu da je za vrijeme Bachove vladavine građevna služba u Hrvatskoj bila primjereno organizirana na iskustvima stranih zemalja, pri čemu je uz domaći stručni kadar na službovanje došao veći broj stranih inženjera.³⁴

Prema popisu stanovništva, Križevci su 1857. godine imali 2.144 stanovnika, što znači da su bili mali grad. Od 1861. godine u Križevcima se koristi Zagrebački građevni red iz 1857. godine iz kojeg je izostavljen samo prvi paragraf u kojem je spomenut Zagreb. Za Križevce se 1867. godine izrađuje prijedlog nove regulacije. Građevni red Križevci su dobili 1876. godine.³⁵

U Križevcima je 1847. godine osnovana Podružnica Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva Zagreb. Od 1853. godine vode se rasprave o gradnji Gospodarskog i šumarskog učilišta. Njegovo svečano otvorenje bilo je 19. studenoga 1860. godine u križevačkoj Županijskoj palači. Bez obzira na njegovu obrazovno-poljoprivrednu namjenu, Gospodarsko i šumarsko učilište je zbog velike površine i urbanističkog planiranja odigralo vrlo važnu ulogu u prostornoj, obrazovnoj, gospodarskoj i političkoj transformaciji Križevaca iz vojnog u civilno naselje. Građevinske radove na Učilištu vodio je od 1861. do 1865. godine građevinski službenik Srećko Jacomini (Jakomini), koji je to učinio na nekoliko gospodarskih zgrada i pogona.³⁶ Inače, zbog gospodarskih

Križevačke županije, vidi se iz situacije koja prikazuje presijecanje rukavca zapadno od Židovaroša, zajedno s graditeljem von Kleinom, bojnikom Varaždinskog generalata.

³⁰ Đurđica Cvitanović, »Pavlinski samostan i crkva sv. Ane«, u: Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica*, str. 159–165, na str. 164.

³¹ Biografiju Josipa Nagyja vidi, primjerice, u: Vujasinović, »Hidrotehničari na vodogradnjama Hrvatske do polovice 19. stoljeća«, str. 338; Vujasinović, *Istaknute osobe u Hrvatskom vodnom gospodarstvu kroz povijest*, str. 109.

³² Biografiju Karla (Carol, Dragutin) Kovačevića vidi, primjerice, u: Vujasinović, »Hidrotehničari na vodogradnjama Hrvatske do polovice 19. stoljeća«, str. 335; Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«, str. 371; Vujasinović, *Istaknute osobe u Hrvatskom vodnom gospodarstvu kroz povijest*, str. 87.

³³ Biografiju Nikole Lovrenčića (Lovrenčevića) i podatak o tome da je od 1835. godine radio u građevnoj službi u Križevcima kao pomoćni mjernik, a od 1849. godine kao inžinir, vidi u: Vujasinović, »Hidrotehničari na vodogradnjama Hrvatske do polovice 19. stoljeća«, str. 336. Da je Lovrenčić od 1850. do 1852. godine bio vrlo aktivan kao načelnik građevne uprave u Križevcima i da je radio na rekonstrukciji županijske palače, vidi u: Domljan, »Profana arhitektura«, str. 109.

³⁴ Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«.

³⁵ Da je gradonačelnik Križevaca 1876. godine uputio molbu Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi za potvrdu Križevačkog građevnog reda, vidi u: Miljenka Fischer, »Oblikovanje modernoga grada«, u: Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica*, str. 93–101, na str. 98.

³⁶ Srećko Jacomini ili Jakomini (1830–1892) završio je 1865. godine tehničke znanosti na Politehnici u Beču. U Zagrebu se zaposlio u državnom građevnom ravnateljstvu. Kasnije je dobio status kraljevskog nadinžinira. Od 1876. godine postaje predstojnik arhitektonskoga odjela građevnoga odsjeka Zemaljske vlade. U Zagrebu je projektirao Sudbenu palaču na Trgu Nikole Šubića Zrinskoga (1876), zatim žensku kaznionicu u Savskoj cesti te pregradnju i dogradnju gimnazijske zgrade na Katarininu trgu, a vodio je i obnovu crkve sv. Katarine nakon potresa 1880. godine. Od 1861. do 1865. godine vodi građevinske radove na nekoliko gospodarskih zgrada i pogona Gospodarskoga i šumarskoga učilišta u Križevcima (danas Visoko gospodarsko učilište). Preuzeto iz: Snješka Knežević, natu-

aktivnosti, u Križevcima je 1873. godine postojala štationica koja je davala kredite.³⁷

Prvi poznati arhitektonski natječaj u Križevcima raspisan je 1872. godine, a odnosio se na čitaonicu, od čije se izgradnje, nažalost, odustalo.³⁸ Iste je godine Jan-ko Jambrišak³⁹ izradio nacrt za kazalište u Križevcima, ali ni taj projekt nije realiziran.

U građevnim su službama od 1870. do 1875. godine radili sljedeći službenici: Juraj Augustin, Vjekoslav Köröskony, Herman Lipoldt i Franjo Jiroušek. Uvidom u njihove biografije može se zaključiti da su tijekom kratkog razdoblja u Građevnom uredu bile zaposlene osobe koje su kasnije bile važne za Gospodarsko i šumarsko učilište ili u građevnoj službi Hrvatske.

Velika investicija izgradnje željezničke pruge kojom je Budimpešta spojena s Jadranom tražila je najbolju i ekonomski isplativu trasu, o čemu su vođene višegodišnje rasprave. Tako je još 1842. godine izrađen prijedlog trase izgradnje željezničke pruge od mađarskog grada Székesfehérvára (hrvatski naziv: Stolni Biograd), zatim istočnom obalom Balatona preko Koprivnice i Zagreba do Karlovca.⁴⁰ Iz zapisnika sa sjednice Trgovačko-obrtničke komore održane 22. ožujka 1857. godine vidljivo je da se pruga planirala graditi od Kaniže preko Legrada, Koprivnice i Križevaca do Zagreba.⁴¹ Postoji i prijedlog iz 1861. godine u kojem stoji da trasa Zagreb – Kaniža ide preko Božjakovine, Vrbovca, Križevaca i Koprivnice. Uz to, 1862. godine predloženo je da se pruga gradi od Kotoribe, preko Legrada, Koprivnice, Sokolovca, Križevaca i Božjakovine do Zagreba. Zagrebačka komora podržala je 1862. godine elaborat Josipa Bouffleura, direktora Zemaljskog ravnateljstva građevina za izgradnju pruge Društva južnih željeznica (Südbahn-Gesellschaft), ali to zbog različitih interesa ipak nije ostvareno.⁴² Trasa željezničke pruge ucrtana je u regulatornu osnovu 1867. godine, dvije i pol godine prije njezina puštanja u promet. Nakon brojnih rasprava o

Slika 3. Juraj Augustin.

Preuzeto iz: Branko Vujasinović, *Istaknute osobe u Hrvatskom vodnom gospodarstvu kroz povijest* (Zagreb: Hrvatsko društvo za odvodnju i navodnjavanje, 2007), str. 18.

gradnji pruge iz Mađarske prema moru, donesena je odluka da se pruga do Zagreba gradi preko Koprivnice, Križevaca i Dugog Sela. Na trasu planirane željezničke pruge Križevčani nisu imali puno utjecaja. Pruga se počela graditi 1867. godine.

knica »Jacomini, Srećko (Jakomini)«, u: *Hrvatski biografski leksikon* 6 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005), str. 215.

³⁷ Karaman, *Industrijalizacija građanske Hrvatske (1800–1941)*, str. 126.

³⁸ Domljan, »Profana arhitektura«, str. 123.

³⁹ Janko Jambrišak (1834–1892) bio je hrvatski graditelj i građevni poduzetnik. Svojim osebnim tumačenjem neorenesanse, a koje se zasnivalo na klasicističkoj tradiciji, obilježio je hrvatsku arhitekturu druge polovice 19. stoljeća. Graditeljski obrt vjerojatno je izučio u Karlovcu i Grazu. Od 1860. do 1890. godine je u vlastitu građevnom poduzeću podigao brojne stambene zgrade koje su odredile izgled središnjim ulicama zagrebačkoga Donjeg grada (uglovnica Praške i Tesline ulice te uglovnica Praške ulice i Strossmayerova trga). Sagradio je i nekoliko ljetnikovaca stiliziranih kao seljačke kuće (Jelenovac 45, Okrugljak). Preuzeto iz: Lelja Dobronić, natuknica »Jambrišak, Janko«, u: *Hrvatski biografski leksikon* 6 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005), str. 292.

⁴⁰ Vidi u: Hrvoje Petrić, »Željezničko povezivanje grada Zagreba s dolinom rijeke Drave u 19. stoljeću«, u: Mirela Slukan-Altić, Helena Bunijevac, Hrvoje Petrić, Mira Kolar, Dragutin Feletar (urednici), *140 godina željeznice u Zagrebu (1862 - 2002)*, zbornik znanstvenog skupa (Zagreb: Hrvatske željeznice / Zavod za arhivistiku, pomoćne povijesne znanosti i filmologiju Hrvatskog državnog arhiva, 2003), str. 65–74; Bernard Stulli, *Prijedlozi i projekti željezničkih pruga u Hrvatskoj. 1825-1863* (Zagreb: Institut za povijest Sveučilišta u Zagrebu, 1975), str. 385–386.

⁴¹ Petrić, »Željezničko povezivanje grada Zagreba s dolinom rijeke Drave u 19. stoljeću«.

⁴² Karaman, *Industrijalizacija građanske Hrvatske (1800–1941)*, str. 94 i 153.

Tablica 2. Podaci po godinama, po građevnim službama u upravnim jedinicama (Križevačka županija, Kotar Križevci i Građevni odjel Križevci), po nazivima radnih mjesta te po imenima i prezimenima službenika.

Preuzeto iz: Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«, str. 381–396.

Godine	Upravne jedinice	Nazivi radnih mjesta	Građevni službenici
1849.	Križevačka županija	Nadinžinir Inžinir	Josip Nađ Nikola Lovrenčić
1850.	Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka
1851.	Kotar Križevci	Mjernik 2. reda Gradski vježbenik	Nikola Lovrenčić Mihailo Šaidbah
1852–1856	Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka
1857.	Građevni odjel Križevci	Inžinir	Nikola Lovrenčić
1859–1861	Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka
1862.	Križevačka županija	Inžinir	Nikola Lovrenčić
1863.	Križevačka županija	Mjernik	Nikola Lovrenčić
1864.	Križevačka županija	Mjernik	Nikola Kovačević
1865.	Križevačka županija	Inžinir	Nikola Lovrenčić
1866.	Križevačka županija	Mjernik Mjernik	Nikola Lovrenčić Georg Augustin ¹
1867.	Križevačka županija	Inžinir	Georg Augustin ²

¹ Fischer, »Oblikovanje modernoga grada«, str. 95. Biografiju Jurja Augustina vidi, primjerice, u: Vujasinović, *Istaknute osobe u Hrvatskom vodnom gospodarstvu kroz povijest*, str. 18–20.

² Fischer, »Oblikovanje modernoga grada«, str. 94.

Prije promjena u državnoj upravi, a time i u građevnoj upravi, u Županijskom građevnom uredu u Križevcima od 1865. do 1867. godine radi Juraj pl. Augustin.⁴³ Na karti iz 1866. godine koju je potpisao Augustin nije ucrtana trasa željezničke pruge, ali su godinu dana kasnije, dakle 1867. godine, na karti, a koju je također potpisao Augustin, ucrtani željeznički kolodvor i pruga. Vrlo je vjerojatno da je izgradnja pruge bila neposredan povod novom modernom regulatornom nacrtu Križevaca iz 1867. godine. Prva probna vožnja vlakom preko Križevaca zbila se krajem 1869. godine, a cijela pruga puštena je u promet 4. siječnja 1870. godine.⁴⁴ Inače, u Građevnom uredu u Križevcima tada radi i Josip Nagy, koji je imenovan nadinžinirom, dok je kao inžinir zaposlen Nikola Lovrenčić.

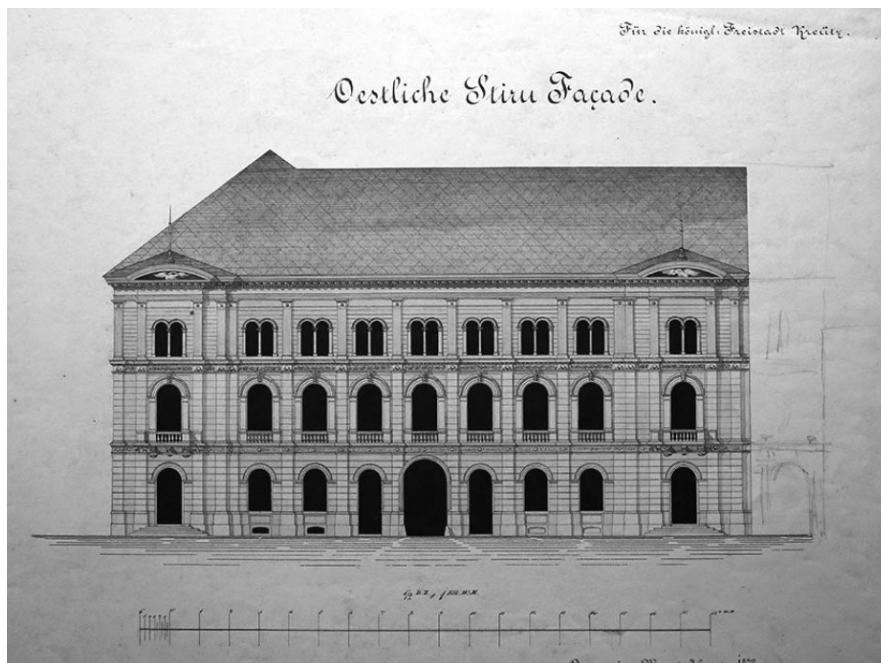
4. Građevna služba u Križevcima od 1868. do 1876. godine

Nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868) u Hrvatskoj se provode velike i značajne promjene u državnoj upravi i gospodarstvu, jer su razvoj tehnologije i industrije imali svoje uvjete. Premda ovo poglavlje obuhvaća razdoblje od tek deset godina, to ne znači da tada u državnoj upravi nije bilo turbulentno vrijeme. Naime, to je razdoblje u kojem dolazi do, primjerice, sve snažnijeg prodiranja kapitala, izgradnje glavnih željezničkih pravaca, uređenja rijeka zbog plovidbe, početaka organizirane poljoprivredne proizvodnje i početaka kapitalističke proizvodnje. Prema Nagodbi iz 1868. godine, ugarskom dijelu Austro-Ugarske Monarhije pripadali su Ugarska, Kraljevina Hrvatska, Kraljevina Slavonija i Kraljevina Dalmacija, dok su grad Rijeka i Kotar Rijeka bili provizorij kojim je upravljala vlada u Budimpešti.

Nagodbom je Zemaljskoj vladi oduzeta nadležnost nad državnim cestama i vodogradnjama na plovnim

⁴³ O tome da je Juraj Augustin nakon Križevaca radio u Zagrebu u središtu (direkciji) građevne službe, zatim da je od 1876. do 1909. godine bio predstojnik vladina Građevnog odsjeka u Zagrebu te da je proglašen počasnim građaninom grada Križevaca, vidi u: Vujasinović, *Istaknute osobe u Hrvatskom vodnom gospodarstvu kroz povijest*, str. 18–20; Rade Milosavljević, *Leksikon Križevčana. Prilog poznavanju povijesti Križevaca i križevačkog kraja* (Križevci: Povijesno Društvo Koprivnica, 1988), str. 140.

⁴⁴ Mira Kolar-Dimitrijević, »Gradnja podravske pruge«, *Podravski zbornik* 21 (Koprivnica, 1995), str. 45–54, na str. 45.

Slika 4. Križevci. Pročelje zgrade javne namjene. Projektant Janko Jambrišak. 1872. godina.

Izvor: Državni arhiv Bjelovar. Križevci – javna zgrada. 1872. Inv. br. A (1).

rijekama. Ti radovi od tada se financiraju iz zajedničkih sredstava i u nadležnosti su novoosnovanih zajedničkih ministarstava.

U nadležnosti zajedničke vlade bilo je i Ministarstvo unutarnjih poslova. No, njegove nadležnosti vrijeđile su samo za Ugarsku. Za područje Hrvatske i Slavonije poslove iz te nadležnosti obavljala je Kraljevska zemaljska vlada u Zagrebu s odgovarajućim Odjelom za unutarnje poslove kojem je pripadala i Javna građevna služba.⁴⁵

Značajan utjecaj na gospodarstvo Križevaca imalo je ukidanje Vojne krajine 1871. godine, kada se na području Varaždinskog generalata osnivaju Đurđevačka i Križevačka imovna općina. Carskom naredbom od 8. lipnja 1871. godine proglašeno je razvojačenje Varaždinskog generalata, a čitav teritorij Križevačke i Đurđevačke pukovnije zajedno s njihovim sjedištem, dakle vojnom općinom Bjelovar, vraćen je u sastav građanske Hrvatske. Ujedinjenje s građanskom Hrvatskom proglašeno je u Bjelovaru 1. kolovoza 1871. godine bez velike svečanosti. Premda je ustrojena Bjelovarska županija, Koprivnica se i dalje nalazila u sastavu Križevačke županije.

Prva probna vožnja prugom ostvarena je krajem 1869. godine. Cijela pruga u promet je puštena 4. siječnja 1870. godine.⁴⁶

U organizacijskom smislu, razdoblje poslije 1868. godine bilo je vrlo bitno za građevnu službu u Hrvatskoj. Tada je izvršena značajna promjena te službe, a koju je u Hrvatskoj provodio inženjer Leonhard pl. Zornberg. Promjene u graditeljskoj djelatnosti u Hrvatskoj nastaju 1868. godine, kada je donijet Zakon o trgovačkim i obrtničkim komorama. Njime je postavljen temelj za razvoj trgovine i obrta. Nedugo potom usvojen je i Obrtni zakon, koji je uvelike ubrzao razvoj te grane gospodarstva. Osim toga, 1870. godine donesen je i Zakon o ustrojstvu županija. Tada se pristupilo i preustroju građevne službe, jer je donijet i Zakon o uređenju građevne službe. Tijekom kolovoza 1871. godine donijeta je Naredba kr. Zemaljske vlade o ustrojstvu Građevne uprave u kr. Hrvatskoj i Slavoniji, koja je propisala da za obavljanje tehničkih poslova u području javnih radova cestogradnji, vodogradnji te zgradarstva bude osnovan Građevni odsjek. Zakonom o ustrojstvu građevne uprave u Kraljevini Hrvatskoj i Kraljevini Slavoniji od 29. prosinca 1870. godine određen je rad Građevne uprave i njezinih tijela na području županija, kotara i gradova.

⁴⁵ Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«.

⁴⁶ Kolar-Dimitrijević, »Gradnja podravske pruge«, str. 45.

Tablica 3. Podaci po godinama, nazivima radnih mjesta te imenima i prezimenima službenika građevne službe u Križevačkoj županiji.

Preuzeto iz: Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«, str. 401–408.

Godine	Nazivi radnih mjesta	Imena i prezimena građevnih službenika
1870.	Mjernik Nadzornik cesta	Gjuro Augustin Ignjat Hortl
1871.	Nema podataka	Nema podataka
1872.	Mjernik	Herman Lipoldt
1873.	Mjernik	Herman Lipolt
1874.	Mjernik Podmjernik	Herman Lipolt Franjo Jeraušek
1875.	Mjernik Mjernik pomoćnik	Herman Lipold Franjo Jiroušek

Tablica 4. Podaci po godinama, nazivima radnih mjesta te imenima i prezimenima službenika građevne službe u Poglavarstvu slobodnog grada Križevci.

Preuzeto iz: Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«, str. 401–408.

Godine	Nazivi radnih mjesta	Imena i prezimena građevnih službenika
1870.	Mjernik	Alojz Köröskényi
1871.	Mjernik	Vjekoslav Köröskényi ¹
1872.	Mjernik	Vjekoslav Köröskényi
1873.	Mjernik	Vjekoslav Köröskényi
1874.	Mjernik	Vjekoslav Köröskényi
1875.	Mjernik	Vjekoslav Köröskényi

¹ Milosavljević, *Leksikon Križevčana. Prilog poznavanju povijesti Križevaca i križevačkog kraja.*

Novoosnovani Građevni odsjek spadao je u Odjel unutarnjih poslova i nastavio je rad dotadašnjeg Građevnog ravnateljstva. Imao je tri odjela: za cestogradnje, za vodogradnje i za visokogradnje. Županijski građevni uredi preuzeli su pak dotadašnje kotarske građevne urede. Naime, Nagodbom je bilo predviđeno da su izvedba i održavanje građevina u Hrvatskoj u nadležnosti županijskih ili gradskih skupština te poglavarstava gradova u kojima su pretežno ostali raditi zemljomjeri (geometri).

Slika 5. Vjekoslav pl. Körösköny (1839–1909).

Preuzeto iz: [s. n.], »dr. Vjekoslav pl. Körösköny«, *Vijesti Hrvatskoga društva inžinira i arhitekata u Zagrebu* 30/2 (Zagreb, 1909), str. 42.

Građevnom odsjeku podređeni su bili županijski građevni uredi koji su imali jednog ili veći broj mjernika. U nadležnosti Odsjeka bilo je i polaganje ispita iz građevne struke. Županijski građevni ured vodio je brigu o održavanju cesta, rijeka i javnih zgrada, obavljao ispitivanje parnih kotlova na području županije, a u njegovoj nadležnosti bilo je i empiričko osoblje: nadcestari, cestari i riječni vidoci.⁴⁷

Nakon preustroja građevne službe u Hrvatskoj, početkom 1874. godine donesen je Zakon o izvedbi javnih radova i građevina, a krajem iste godine izvršena je

⁴⁷ Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«.

i nova promjena u političkoj upravi. Došlo je do podjele na podžupanije, pa je uslijedila i Naredba o položaju građevnog osoblja u podžupanijama. Za provedbu novih zakona i naredaba trebalo je dosta vremena.

Zakonom o izvedbi javnih građevina usvojenog 30. prosinca 1873. godine bio je propisan i godišnji namet za javne radove. Plaćao se u gotovu novcu po osobi za zemaljske radove i za građevine koje vodi Vlada preko županija i gradskih municipija, a ukinuti su javni radovi u naravi u obliku prisilnog rada (rabote) pri izvedbi i održavanju zemaljskih, županijskih i kotarskih javnih radova i građevina. U zemaljske javne radove i građevine spadalo je građenje i održavanje zemaljskih te kotarskih cesta, putova i mostova, čišćenja i regulacije zemaljskih rijeka, čišćenja i regulacije potoka te utvrđivanje obala i građenje te održavanje nasipa.

Zakonom o ustrojstvu političke uprave u Kraljevini Hrvatskoj i Kraljevini Slavoniji od 15. studenoga 1874. godine bila je predviđena podjela dotadašnjih osam županija na podžupanije.

5. Građevna služba u Križevcima od 1876. do 1894. godine

Tijekom ovog razdoblja prešlo se na drugu etapu razvoja građevne službe, a nakon što je 1875. godine u Hrvatskoj provedena nova politička podjela na podžupanije, što je u građevnoj službi iziskivalo nove promjene. Na temelju Naredbe o položaju građevnih službenika u podžupanijama trebalo se uskladiti s razvojem Vojne krajine i pretvoriti vojne građevne urede u civilne i premjestiti njihovo osoblje u civilnu službu. Križevačka i Bjelovarska županija pritom su 5. veljače 1886. godine spojene u jednu, koja je nazvana Bjelovarsko-križevačka županija sa sjedištem u Bjelovaru.

Zemaljska vlada svoj rad usklađivala je donošenjem niza općih zakona i naredaba još od Zakona o trgovač-

kim i obrtničkim komorama (1868), kao i donošenjem Obrtnog zakona (1872), kojim je bio postavljen okvir za reorganizaciju građevne službe već 1870. godine, što je bila podloga za promjene koje su uslijedile nakon 1876. godine⁴⁸

Križevci 1880. godine imaju 2.933 stanovnika.⁴⁹ Prema spoznajama Kvirina Vidačića, 1886. godine sa svojim kotarom po katastarskoj izmjeri obuhvaćaju 38.176.048 hektara, od kojih je 37.259.068 hektara produktivnog tla, dok je 91.698 hektara neproduktivnog.⁵⁰ Križevci bez četiri sela iz okolice imaju 362 kuće te 1.650 muških i 1.276 ženskih stanovnika, dakle ukupno 2.926 stanovnika. U gradu su izgrađene dvije dvokatne kuće i četrdeset jednokatnih.⁵¹ Članove Poglavarstva 1886. godine čine gradonačelnik, vijećnici, tajnik, blagajnik i protuustavnik. U Križevcima se nalazi i Kraljevska podžupanijska oblast s vrhovnim županom Križevačke županije, zatim Kraljevski kotarski sud s gruntovnom oblašću, kao i Kraljevski poštarski, brzojavni, oprezni i baždarski ured te oružnička i financijska straža.⁵² To je vrijeme stjecanja tehničkih zvanja i djelovanja tehničkih kadrova te reforme školstva.

Vjekoslav Körösköny je kao mjernik radio u Poglavarstvu Križevaca od njegova osnivanja 1860. godine.⁵³ Na Gospodarsko-šumarskom učilištu predavao je Arismetiku, Algebru, Mjerništvo i Graditeljsko risanje, a od 1874. do 1878. godine bio je namjesni ravnatelj. Osim tih aktivnosti, Körösköny je izradio i osnovu za rekonstrukciju barokne crkve Majke Božje Koruske.⁵⁴ Uz to, povremeno je pisao za novine *Obzor*.

Premda je bio iz Brna, u Hrvatsku je 1870. godine zbog gradnje željeznica i mostova stigao inženjer Franjo Jiroušek.⁵⁵ U Križevcima je počeo raditi 1874. godine. U tom gradu rodio mu se sin Antun, koji je začetnik etnologije u Hrvatskoj.

Članovi Kluba inženjera i arhitekata bili su Herman Lipoldt i Franjo Jiroušek. Obojica su od 1878. godine uvedeni kao kraljevski inženjiri.⁵⁶

⁴⁸ Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«, str. 408.

⁴⁹ Snješka Knežević, »Urbanistički razvoj gradova kontinentalne Hrvatske u XIX. stoljeću«, u: Milan Pelc (urednik), *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2001), str. 105–116, na str. 108.

⁵⁰ Vidačić (sastavio), *Topografično-poviestne crte slob. i kr. grada Križevca*, str. 4.

⁵¹ Isto, str. 6. i 7.

⁵² Isto, str. 8–9.

⁵³ Vjekoslav pl. Körösköny (1839–1909) studirao je tehničke i gospodarstvene discipline u Grazu i Beču. Doktor filozofije postao je u Rostoku (Njemačka). Kao mjernik radio je u poglavarstvu grada Križevaca od njegova osnivanja 1860. godine. Iste godine bio je asistent na Gospodarsko-šumarskom učilištu, zatim učitelj (od 1861. godine) i profesor (od 1870. godine). Dodijeljen je Kraljevsko-zemaljskoj vladi u Zagrebu. U razdoblju od 1880. do 1883. godine bio je umirovljen i ponovno aktiviran. Od 1888. godine ponovno je umirovljen, a 1898. godine radi kao lektor za gospodarstvene grane za pravnike. Osnovao je zakladu za siromašne studente. Preuzeto iz: [s. n.], »dr. Vjekoslav pl. Körösköny«, *Vijesti Hrvatskoga društva inženjera i arhitekata u Zagrebu* 30/2 (Zagreb, 1909), str. 42.

⁵⁴ Olga Maruševski, »Križevci u 19. stoljeću«, u: Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica*, str. 51–72, na str. 62.

⁵⁵ Maruševski, »Križevci u 19. stoljeću«, str. 67.

⁵⁶ Julijo pl. Stanislavljević (sastavio), *Spomen-knjiga na proslavu dvadesetipetogodišnjice opstanka Društva inženjera i arhitekata u Hr-*

Tablica 5. Podaci po godinama, po građevnim službama u upravnim jedinicama (Križevačka županija, Križevačka podžupanija i Kotar Križevci), po nazivima radnih mjesta te po imenima i prezimenima službenika.

Preuzeto iz: Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«, str. 412–444.

Godine	Upravne jedinice	Nazivi radnih mjesta	Građevni službenici
1876.	Križevačka županija	Mjernik Mjernik pomoćnik	Herman Lypold Franjo Jeroušek
1877.	Križevačka županija	Inžinir Inžinir pomoćnik	Herman Lypold Franjo Jiraušek
1878.	Križevačka županija	Inžinir	Herman Lypold
1879.	Križevačka podžupanija	Inžinir	Herman Lypoldt
1880.	Križevačka podžupanija	Inžinir	Herman Lypold
1881.	Križevačka podžupanija	Nema podataka	Nema podataka
1882.	Križevačka podžupanija	Inžinir	Herman Lypold
1883.	Križevačka podžupanija	Inžinir	Herman Lypoldt
1884.	Križevačka podžupanija	Inžinir	Herman Lypoldt
1885.	Križevačka podžupanija	Inžinir	Herman Lypoldt
1886.	Križevačka podžupanija	Inžinir	Herman Lypoldt
1887.	Križevačka podžupanija	Inžinir	Armin Lipold
1888.	Kotar Križevci	Inžinir	Armin Lipold
1889.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav	Dragutin Fischer
1890.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav	Dragutin Fischer
1891.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav	Dragutin Fischer
1892.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav	Dragutin Fischer

Zbog nedostatka stručnog kadra na Gospodarsko-šumarskom učilištu, službenici Građevnog ureda su i u ovom razdoblju držali nastavu. Predavanja tako drže Köröskeny (kasnije ravnatelj), Franjo Jiroušek (predavao je Risanje) i Herman Lipold (predavao je Risanje).

Grahorova ciglana, koja je bila zvana i Balatin, radila je od 1888. godine u tadašnjoj Kravarskoj ulici (danas Gundulićevoj ulici) pod sljedećim imenom: Tvornica za proizvodnju razne opeke i glinene robe. U registru suda su kao osnivači bili upisani braća Grahor: Josip, Stjepan, Antun, Nikola i Janko. Potpisnici za tvrtku bili su Janko (otac) i Josip Grahor (sin). U novim gruntovnim knjigama iz 1892. godine kao vlasnici zemljišta ciglane upisani su braća Grahor i drugovi, trgovačka tvrtka iz Zagreba.

Premda je od 1876. do 1893. godine u Križevcima postojao Građevni ured, o njegovim službenicima, nažalost, nema podataka.

6. Građevna služba u Križevcima od 1894. do 1918. godine

Krajem 19. stoljeća dolazi do nove reorganizacije građevne službe. Tako je 1894. godine donesen Zakon o uređenju građevne službe u Kraljevini Hrvatskoj i Kraljevini Slavoniji kojim je predviđeno da Zemaljska vlada upravlja svim javnim građevinama na njezinu području. Građevnu službu vodi Građevni odsjek pri Vladi, a provode građevni uredi u županijama, kotarevima i gradovima.⁵⁷ Osim toga, regulirano je i polaganje državnog ispita za građevne službenike. Takva organizacija građevne službe dočekala je kraj postojanja Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine.

Križevci su bili u sklopu Bjelovarsko-križevačke županije i sjedište Kotara Križevci. Za Građevni ured u Poglavarstvu Križevaca uglavnom nema podataka. Iznimke su 1899. godina i 1900. godina, kada je evidentiran inženjer Fran pl. Kružić.

Građevni red za gradove u Kraljevini Hrvatskoj i Kraljevini Slavoniji koji se odnosio i na Križevce donesen je 1895. godine. U njemu su detaljno propisani ele-

vatskoj i Slavoniji (Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrecht, 1903).

⁵⁷ Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«, str. 445.

menti koji su smatrani važnima za oblikovanje grada. Za Križevce je vrijeme industrijalizacije donijelo povećanje broja stanovnika: Križevci 1857. godine imaju 2.144 stanovnika, 1900. godine 3.581, a 1910. godine 4.897 stanovnika.⁵⁸

U Križevcima tada započinje skroman proces industrijalizacije, ali se ipak udaraju temelji suvremenog gospodarstva. U gradu rade, primjerice, pivovara, ciglana, svilana i klaonica, a evidentirano je 58 radnika, čiji se broj povećava već 1910. godine, kada je evidentirano 120 radnika.⁵⁹ Zbog gospodarskih aktivnosti u Križevce tada iz Zagreba dolaze najveća graditeljska imena i projektiraju javne ili komunalne građevine. Primjerice, Lavoslav (Leo, Lav) Hönigsberg, Julije Deutsch, Janko Jambrišak, Stjepan Podhorski, Dionis Sunko, August Posilović i Janko Holjac. Janko Grahor, koji je bio suvlasnik ciglane u Križevcima, projektirao je klaonicu 1888. godine, koja se nalazila u donjem toku potoka Vrtlina. Na temelju kupoprodajnog ugovora od 18. svibnja 1912. godine ciglana je gruntovno prenesena na Nikolu Grahora. Na teret ciglane založnom su ispravom zabilježene glavna i uzgredna hipoteka od 18.000 kruna, a za, kako u članku »Križevačke ciglane« izvještava Ivan Tinodi, »mjendbenu vjeresiju u korist Narodne štationice d.d. Križevci«. ⁶⁰ Uz to, u Križevcima je početkom 20. stoljeća otvoren »Brennerov grand hotel«. Svoj današnji prepoznatljiv prostorni izgled Križevci dobivaju zahvaljujući djelovanju građevne službe, civilnih inženjera, mjernika, ali i Društva za poljepšavanje grada.

Uz sinagogu, koju je 1895. godine projektiralo Projektantsko-građevno poduzeće Hönigsberg i Deutsch, gradske vlasti Križevaca 1898. godine sjeverno od grada određuju prostor iza kapele sv. Roka za gradsko groblje, zbog čega se nakon njegove izgradnje napuštaju sva ostala groblja. Da bi realizirao taj naum, grad do 1911. godine otkupljuje zemljište. Za groblje su sačuvana dva projekta. Jedan iz 1900. godine od Augusta Posilovića, a drugi iz 1916. godine od Stjepana Podhorskog.

Češki arhitekt Vinko (Vincenc) Hlavinka je 1899. godine kao službenik Županijske građevne službe izradio projekt pučke škole (u ulici Franje Račkoga 3), čija je gradnja započela 1900., a dovršena 1901. godine.⁶¹ Ubrzo, točnije 1901. godine, otvara se Kraljevski hrvatsko-slavonski zemaljski bakteriološki zavod za suzbija-

Slika 6. Vinko (Vincenc) Hlavinka (1862–1934).

Preuzeto iz: Oskar Piškorić, natuknica »Hlavinka, Vinko (Vincenc)«, u: *Hrvatski biografski leksikon 5* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002), str. 589–590; Branko Vujasinović, *Istaknute osobe u Hrvatskom vodnom gospodarstvu kroz povijest* (Zagreb: Hrvatsko društvo za odvodnju i navodnjavanje, 2007), str. 72.

nje zaraznih bolesti stoke.⁶² Grad raspisuje arhitektonске natječaje za gradnju Hrvatskog doma (1911) i za obnovu crkve sv. Križa (1910–1912). Na oba natječaja odabran je Stjepan Podhorsky, koji je svojim projektima doprinio prepoznatljivosti grada. Na natječaj za obnovu crkve svetog Križa prijavio se i Dionis Sunko. Početkom 20. stoljeća Janko Holjac i Stjepan Podhorsky projektirali su neke zgrade Gospodarskog i šumarskog učilišta.⁶³

Zemaljska vlada tražila je 1902. godine od svih gradova da izrade regulatorne osnove. Podaci o izradi regulatorne osnove Križevaca postoje, ali nije poznato je li taj važan urbanistički dokument ikada usvojen. Za izradu regulatorne osnove grada ponudio se gradski službe-

⁵⁸ Knežević, »Urbanistički razvoj gradova kontinentalne Hrvatske u XIX. stoljeću«, str. 108.

⁵⁹ Karaman, *Industrijalizacija građanske Hrvatske (1800–1941)*, str. 207.

⁶⁰ Tinodi, »Križevačke ciglane«, str. 115.

⁶¹ Detalj na pročelju zamislio je zagrebački arhitekt Josip Pryak.

⁶² Vijoleta Herman-Kaurić, »Bolnice u Požeškoj županiji i sustav javne zdravstvene službe 1874. - 1918.«, *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest 3* (Slavonski Brod, 2003), str. 247–280.

⁶³ Žarko Domljan, »Gospodarsko-šumarsko učilište u Križevcima kao planirani prostor i urbanistička determinanta«, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, vol. 31–32 (Zagreb, 1988), str. 105–110.

Tablica 6. Podaci po godinama, po građevnim službama u upravnim jedinicama (Bjelovarsko-križevačka županija, Kotar Križevci), po nazivima radnih mjesta te po imenima i prezimenima službenika.

Preuzeto iz: Vujasinović, »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«, str. 448–525.

Godine	Upravne jedinice	Nazivi radnih mjesta	Građevni službenici
1894.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav	Dragutin Fischer
1895.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav	Dragutin Fischer
1896.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav Inžinirski pristav	Dragutin Fischer Gejza Brichta
1897.	Kotar Križevci	Inžinir	Dragutin Fischer
1898.	Kotar Križevci	Inžinir	Vinko Hlavinka
1899.	Kotar Križevci	Inžinir	Vinko Hlavinka
1900.	Kotar Križevci	Inžinir	Nema podataka
1901.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav	Gejza Brichta
1902.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav	Gejza Brichta
1903.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav	Gejza Brichta
1904.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav	Gejza Brichta
1905.	Kotar Križevci	Inžinirski pristav	Gejza Brichta
1906.	Kotar Križevci	Inžinir	Dragutin Fischer
1907.	Kotar Križevci	Inžinir	Dragutin Fischer
1908.	Kotar Križevci	Inžinir	Dragutin Fišer
1909.	Kotar Križevci	Inžinir	Dragutin Fischer
1910.	Kotar Križevci	Inžinir	Dragutin Fischer
1911.	Kotar Križevci	Inžinir	Dragutin Fišer
1912.	Kotar Križevci	Inžinir	Dragutin Fišer
1913.	Kotar Križevci	Nadinžinir	Dragutin Fischer
1914.	Kotar Križevci	Nadinžinir	Dragutin Fischer
1915.	Kotar Križevci	Nema podataka	Nema podataka
1916.	Kotar Križevci i Kotar Đurđevac	Nema podataka	Stevo Milojčić
1917.	Kotar Koprivnica	Glavar nadinžinir Inžinir Inžinir Inžinir	Stjepan Milojčić Pavao Vrga Teodor Hoffman Milan Cveić
1918.	Nema podataka	Glavar nadinžinir Inžinir Inžinir Inžinir	Stjepan Milojčić Pavao Vrga Teodor Hoffman Milan Cveić

nik Franjo Horvat,⁶⁴ kojem je taj posao povjeren bez javnog natječaja.⁶⁵ Inače, Horvat je radio i na gradnji cesta, uređenju groblja i mrtvačnice, kao i na adaptaciji

crkve sv. Ane (1908).⁶⁶ U razdoblju od 1894. do 1918. godine u Županijskom građevnom uredu u Križevcima radili su: Dragutin Fišer,⁶⁷ Vinko (Vincenc) Hlavinka,⁶⁸

⁶⁴ Franjo Horvat (1877–1941) diplomirao je građevinarstvo na Visokoj tehničkoj školi u Beču. U gradskoj upravi Križevaca radio je do 1912. godine. Na Gospodarskom i šumarskom učilištu predavao je Graditeljstvo, Kulturnu tehniku te Geodeziju i Risanje. Nakon Prvoga svjetskog rata bio je prvi potpredsjednik Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata.

⁶⁵ Maruševski, »Križevci u 19. stoljeću«, str. 66. Inače, Maruševski na istoj stranici bilježi i sljedeće: »Iz novina saznajemo da se protestiralo protiv takve odluke s obrazloženjem da Horvat nema ni iskustva ni vremena, a kao državni službenik nije ni ovlašten za takve radove.«

⁶⁶ Maruševski, »Križevci u 19. stoljeću«, str. 64.

⁶⁷ Dragutin Fišer (1852–1914) studirao je na Visokoj tehničkoj školi u Grazu i Zürichu te na Politehnici u Karlsruheu. Radio je u Zlataru, Varaždinu i Križevcima. Od 1911. godine bio je nadinženjer u Križevcima. Vidi u: [s. n.], »Ing. Dragutin Fišer«, *Inženjer: vijesti Hrvatskoga društva inženjera i arhitekata u Zagrebu, Društva inženjerjev v Ljubljani i Društva inženjera i arhitekata u Kraljevini Dalmaciji* 25/1 (Zagreb, 1914), str. 73.

⁶⁸ Biografiju Vinka (Vincenca) Hlavinke vidi, primjerice, u: Oskar Piškorić, »Ing. Vinko Hlavinka, profesor Šumarske akademije u

Slika 7. Dragutin Fišer (1852–1914).

Preuzeto iz: [s. n.], »Ing. Dragutin Fišer«, *Inženjer: vijesti Hrvatskoga društva inženjera i arhitekata u Zagrebu, Društva inženjerjev v Ljubljani i Društva inženjera i arhitekata u Kraljevini Dalmaciji* 25/1 (Zagreb, 1914), str. 73.

Gejza Brichta,⁶⁹ koji je od 1896. godine radio kao pristav.⁷⁰ Kao civilni inženjer radio je Dragutin Grdenić, dok je kao civilni mjernik radio Viktor pl. Šimunčić.

Premda se Vinko (Vincenc) Hlavinka službovanjem nije dugo zadržao u Građevnom uredu u Križevcima, doprinio je izgledu grada.⁷¹ Nakon što je radio u Građevnom uredu u Bjelovaru, od 1898. do 1899. godine radio je kao inženjer u Građevnom uredu u Križevcima. Pritom ponavljam da je projektirao pučku školu (u ulici Franje Račkoga 3), čija je gradnja započela 1900., a

Slika 8. Franjo Horvat (1877–1941).

Preuzeto iz: Vladimir Žepić, »Ing. Franjo Horvat«, *Inženjer: glasilo Saveza inženjerskih društava Kraljevine Jugoslavije* 1/9–10 (Zagreb, 1940), str. 62–63.

dovršena je 1901. godine. O toj novoj školi Gejza Brichta napisao je i 1902. godine objavio tekst u časopisu *Viesti Društva inženjera i arhitekata u Hrvatskoj i Slavoniji*.⁷² Poznato je da je Hlavinka radio i na regulaciji rijeke Glogovnice. Od 1899. godine radio je kao docent na Kraljevskom višem gospodarskom učilištu u Križevcima, na kojem je predavao Geodeziju, Graditeljstvo, Graditeljsko crtanje i Kulturnu tehniku. Bio je aktivan i na istraživanju Apatovačkog vrela nedaleko od Križeva-

Zagrebu«, *Šumarski list* 118/7–8 (Zagreb, 1994), str. 253–257; Oskar Piškorić, natuknica »Hlavinka, Vinko (Vincenc)«, u: *Hrvatski biografski leksikon* 5 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002), str. 589–590.

⁶⁹ Gejza Brichta (1871–1943) bio je građevinski inženjer. S obitelji se 1874. godine doselio u Osijek. U Zagreb je preselio 1916. godine. Od 1896. godine bio je inženjerski pristav u građevnom uredu Kotar Križevci. Od 1901. do 1905. godine bio je pristav za Kotar Križevci u Bjelovarsko-križevačkoj županiji. Od 1906. do 1908. godine bio je inženjer i šef građevnog ureda u Kotaru Pakrac, a od 1909. godine inženjer i šef ureda u građevnom uredu Modruško-riječke županije u Ogulinu, gdje je od 1914. godine bio nadinženjer. Od 1917. godine bio je nadinženjer u Odsjeku za vodogradnje Zemaljske vlade u Zagrebu. Od 1919. godine bio je savjetnik u generalnoj inspekciji voda u Zagrebu, kao i u Hidrotehničkom odjeljku na radovima planiranja, projektiranja i nadzora vodograđevnih radova na području Hrvatske. Preuzeto iz: Vujasinović, *Istaknute osobe u Hrvatskom vodnom gospodarstvu kroz povijest*, str. 31.

⁷⁰ Julijo pl. Stanisavljević (sastavio), *Spomen-knjiga na proslavu dvadesetpetogodišnjice opstanka Društva inženjera i arhitekata u Hrvatskoj i Slavoniji* (Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrecht, 1903), str. 96.

⁷¹ Vidi u: Domljan, »Profana arhitektura«, str. 131; Maruševski, »Križevci u 19. stoljeću«, str. 66. Biografiju Vinka (Vincenca) Hlavinke vidi i u: Vujasinović, »Hidrotehničari u Hrvatskoj na prijelazu 19. u 20. stoljeće«, str. 355.

⁷² Gejza Brichta, »Nova zgrada za pučke škole grada Križevca«, *Viesti Društva inženjera i arhitekata u Hrvatskoj i Slavoniji* 23 (Zagreb,

ca.⁷³ Nakon povratka u Češku, postao je rektor Visoke tehničke visoke škole u Brnu.

Dragutin Fišer je u razdoblju od 1889. do 1897. godine, a onda od 1906. pa do smrti 1914. godine radio kao pristav i nadinženjer u Građevnom uredu u Križevcima. Studirao je na Visokoj tehničkoj visokoj školi u Grazu, na Politehnici u Zürichu i na Politehnici u Karlsruheu. Od 3. travnja 1911. godine bio je kraljevski nadinženjer. Prije toga je bio tehnički izvjestitelj Kraljevske kotarske oblasti u Križevcima.⁷⁴

Franjo Horvat se, a nakon što je na Visokoj tehničkoj školi u Beču diplomirao građevinarstvo, u Građevnom uredu u Križevcima zaposlio 1904. godine kao inženjerski pristav. Kao i brojni drugi inženjeri, radio je i na Gospodarskom učilištu. Predavao je Graditeljstvo, Kulturnu tehniku, Geodeziju⁷⁵ i Risanje.⁷⁶

7. Zaključak

Poznato je da je funkcioniranje građevne službe odraz socijalnih, gospodarskih, kulturnih i političkih prilika u društvu. Djelotvornost građevne službe ovisi o kulturi društva, o tradiciji i o organizaciji na nižoj i višoj razini.

Osnivanje novih službi nije nimalo lak zadatak. Svaka služba treba osigurati prava i obaveze pojedinaca, temeljiti se na kvalitetnoj regulativi, kao i na časnoj te obrazovanoj administraciji.

Budući da prvi podaci o građevnoj službi u Križevcima kao sjedištu Križevačke županije datiraju još iz 1777. godine, može se zaključiti da je ona, a nakon Zagreba i Varaždina, jedna od najstarijih u Hrvatskoj. Imena i prezimena službenika građevne službe u Križevcima često su se razlikovala ili mijenjala u jednom ili dva slova, a ovisila su o tome tko ih je i kada ih je upisivao.

U ispostavama građevne službe u Križevcima djelovali su brojni stručnjaci. Neki su djelovali kraće, a neki duže. Neki su rođeni u Križevcima, a neki su se doselili i umrli u Križevcima. Ovisno o prilikama i/ili zapisima, neki su ostavili veći, a neki manji trag. U svakom slučaju, posredstvom djelovanja brojnih mjernika, graditelja i inženjera u Križevcima može se sagledati razvoj i funkcioniranje građevne službe u Križevcima, ali i

državne, županijske te lokalne samouprave. Osim toga, može se pratiti i prostorne promjene grada. Sagledavanjem aktivnosti službenika Građevnog ureda u Križevcima vidljivo je da se njihov rad nije odnosio samo na poštivanje (zadovoljavanje) važeće zakonske regulative, a vidljivo je i to da su se aktivno uključivali u mjereništvo, u obnovu nakon požara ili u rekonstrukciju javnih građevina (crkvi, škola, županijske zgrade) u gradu i okolici te da su radili na uređenju i planiranju grada. Neki od njih su svoja znanja prenosili na mlađe generacije kao nastavnici u Gospodarskom i šumarskom učilištu u Križevcima.

Zbog nedostataka podataka u slučaju nekih godina, pregled djelovanja građevne službe u Križevcima i njezinih službenika nije uvijek cjelovit, ali će, smatram, poslužiti za daljnja istraživanja o Križevcima. Pritom napominjem da ovim radom nisu obuhvaćeni civilni inženjeri, arhitekti i mjernici (primjerice, Dragutin Grdenić).

Zbog djelovanja i/ili rođenja u Križevcima te zbog političkog angažmana na najvišim državnim razinama, pojedine osobe proglašene su počasnim građanima Križevaca. To priznanje dobili su i oni koji su se bavili građevinskom službom: Juraj pl. Augustin i Franjo Horvat.

Za pisanje ovog rada od velike važnosti bili su mi radovi Branka Vujasinovića. Vjerujem da će ovaj rad biti od koristi za popunjavanje slike o Križevcima, kao i o djelovanju pojedinih stručnjaka u Križevcima. Također, vjerujem da će pomoći boljem razumijevanju razloga zbog kojih postoje građevne službe na lokalnoj i državnoj razini.

8. Popis citirane literature

- Bedenko, Vladimir. 1975. »Križevci – razvoj grada«, *Glasilo Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 2/3 (Zagreb 1975), str. 1–64.
- Bedenko, Vladimir. 1993. »Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 75–91.
- Brezinščak, Marijan. 1993. *Hrvatska inženjerska udruga. Prilog proslavi 115. obljetnice 1878–1993*

1902), broj 2.

⁷³ Ž.[arko] D.[omljan], »Apatovačko vrelo«, u: Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica*, str. 284.

⁷⁴ [s. n.], »Ing. Dragutin Fišer«, *Inženjer: vijesti Hrvatskoga društva inženjera i arhitekata u Zagrebu, Društva inženjerjev v Ljubljani i Društva inženjera i arhitekata u Kraljevini Dalmaciji* 25/1 (Zagreb, 1914), str. 73.

⁷⁵ Vujasinović, »Hidrotehničari u Hrvatskoj na početku 20. stoljeća«, str. 206.

⁷⁶ Maruševski, »Križevci u 19. stoljeću«, str. 67.

- (Zagreb: HDIA – Hrvatsko društvo inženjera i tehničara, 1993).
- Brichta, Gejza. 1902. »Nova zgrada za pučke škole grada Križevca«, *Viesti Društva inženjera i arhitekta u Hrvatskoj i Slavoniji* 23 (Zagreb, 1902), broj 2.
- Cvitanović, Đurđica. 1993. »Pavlini samostan i crkva sv. Ane«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 159–165.
- Despot, Miroslava. 1960. »Križevačka manufaktura peći i suda u XVIII. st.«, *Historijski zbornik* 13/1–4 (Zagreb, 1960), str. 209–214.
- Dobronić, Lelja. 1998. Natuknica »Felbinger, Bartol (Bartolomej)«, u: *Hrvatski biografski leksikon* 4 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1998), str. 151–152.
- Dobronić, Lelja. 2005. Natuknica »Jambrišak, Janko«, u: *Hrvatski biografski leksikon* 6 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005), str. 292.
- Domljan, Žarko. 1988. »Gospodarsko-šumarsko učilište u Križevcima kao planirani prostor i urbanistička determinanta«, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, vol. 31–32 (Zagreb, 1988), str. 105–110.
- Domljan, Žarko. 1993. »Profana arhitektura«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 103–133.
- D.[omljan], Ž.[arko]. 1993. »Apatovačko vrelo«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 284.
- Fischer, Miljenka. 1993. »Oblikovanje modernoga grada«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 93–101.
- Galović, Krešimir. 2010. *Klub Hrvatskih arhitekata u Zagrebu. Povijest Kluba 1905.–1914.* (Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2010).
- Herman-Kaurić, Vijoleta. 2003. »Bolnice u Požeškoj županiji i sustav javne zdravstvene službe 1874. - 1918.«, *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 3 (Slavonski Brod, 2003), str. 247–280.
- Horvat-Levaj, Katarina. 1993. »Sakralna arhitektura«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 247–257.
- H.[orvat]-L.[evaj], K.[atarina]. 1993. »Župna crkva sv. Margarete«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 298–299.
- H.[orvat]-L.[evaj], K.[atarina]. 1993. »Župna crkva sv. Ladislava«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 358–360.
- Jurić, Zlatko. 2001. »Školovanje graditeljskih obrtnika i poduzetnika u Hrvatskoj i Slavoniji od 1850. do 1918. godine«, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 9/2(22) (Zagreb, 2001), str. 119–139.
- Jurić, Zlatko. 2002. »Raspore o osnivanju visoke tehničke škole u Zagrebu na prijelazu XIX. u XX. stoljeće«, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 10/2(24) (Zagreb, 2002), str. 135–153.
- Jurić, Zlatko. 2002. »Strukovni naslovi u arhitekturi i graditeljstvu u Hrvatskoj i Slavoniji od 1870-ih do 1918. godine«, *Radovi instituta za povijest umjetnosti*, broj 26 (Zagreb, 2002), str. 149–159.
- Karaman, Igor. 1991. *Industrijalizacija građanske Hrvatske (1800–1941)* (Zagreb: Naprijed, 1991).
- Knežević, Snješka. 2001. »Urbanistički razvoj gradova kontinentalne Hrvatske u XIX. stoljeću«, u: Milan Pelc (urednik), *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2001), str. 105–116.
- Knežević, Snješka. 2005. Natuknica »Jacomini, Srećko (Jakomini)«, u: *Hrvatski biografski leksikon* 6 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005), str. 215.
- Kolar-Dimitrijević, Mira. 1995. »Gradnja podravske pruge«, *Podravski zbornik* 21 (Koprivnica, 1995), str. 45–54.
- Kranjčević, Jasenka. 2017. »Ovlašteni arhitekti i strukovna udruženja u Dalmaciji do 1941. godine«, *Kulturna baština* 42–43 (Split, 2017), str. 207–228.
- Maruševski, Olga. 1993. »Križevci u 19. stoljeću«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 51–72.
- Maruševski, Olga. 1993. »Grkokatolička katedrala Svetog Trojstva i biskupski dvor«, u: Žarko Domljan (glavni urednik), *Križevci. Grad i okolica* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993), str. 167–181.
- Milosavljević, Rade. 1988. *Leksikon Križevčana. Prilog poznavanju povijesti Križevaca i križevačkog kraja* (Križevci: Povijesno Društvo Koprivnica, 1988).

- Petrić, Hrvoje. 2005. »Utjecaj rijeke na pogranična naselja. Primjer Drave u 18. i 19. stoljeću«, *Ekonom-ska i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 1 (Zagreb-Samobor, 2005), str. 37–62.
- Petrić, Hrvoje. 2003. »Željezničko povezivanje grada Zagreba s dolinom rijeke Drave u 19. stoljeću«, u: Mirela Slukan-Altić, Helena Bunijevac, Hrvoje Petrić, Mira Kolar, Dragutin Feletar (urednici), *140 godina željeznice u Zagrebu (1862 - 2002)*, zbornik znanstvenog skupa (Zagreb: Hrvatske željeznice / Zavod za arhivistiku, pomoćne povijesne znanosti i filmologiju Hrvatskog državnog arhiva, 2003), str. 65–74.
- Piškorić, Oskar. 1994. »Ing. Vinko Hlavinka, profesor Šumarske akademije u Zagrebu«, *Šumarski list* 118/7–8 (Zagreb, 1994), str. 253–257.
- Piškorić, Oskar. 2002. Natuknica »Hlavinka, Vinko (Vincenc)«, u: *Hrvatski biografski leksikon 5* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002), str. 589–590.
- [s. n.]. 1909. »dr. Vjekoslav pl. Körosköny«, *Vijesti Hrvatskoga društva inženira i arhitekata u Zagrebu* 30/2 (Zagreb, 1909), str. 42.
- [s. n.]. 1914. »Ing. Dragutin Fišer«, *Inženjer: vijesti Hrvatskoga društva inženjera i arhitekata u Zagrebu, Društva inženjerjev v Ljubljani i Društva inženjera i arhitekata u Kraljevini Dalmaciji* 25/1 (Zagreb, 1914), str. 73.
- Slukan Altić, Mirela. 2005. *Povijesni atlas gradova. III. svezak: Koprivnica* (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2005).
- Slukan Altić, Mirela. 2005. »Teritorijalni razvoj i razgraničenja Varaždinskog generalata (1630.-1771.)«, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 4 (Koprivnica, 2005), broj 7, str. 7–31.
- Smrekar, Milan (napisao, sustavno uredio i protumačio). 1899. *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Knjiga prva (Zagreb: Tiskom i nakladom Ignjata Granitza, 1899).
- pl. Stanislavljević, Julijo (sastavio). 1903. *Spomen-knjiga na proslavu dvadesetipetogodišnjice opstanka Društva inženira i arhitekata u Hrvatskoj i Slavoniji* (Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrecht, 1903).
- Stulli, Bernard. 1975. *Prijedlozi i projekti željezničkih pruga u Hrvatskoj. 1825-1863* (Zagreb: Institut za povijest Sveučilišta u Zagrebu, 1975), str. 385–386.
- Tinodi, Ivan. 2006. »Križevačke ciglane«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 8 (Križevci, 2006), str. 108–139.
- Vidačić, Kvirin (sastavio). 1993. *Topografično-povijesne crte slob. i kr. grada Križevca*, predgovor Andro Mohorovičić, pretisak iz 1886. godine (Križevci: Ogranak Matice hrvatske Križevci, 1993).
- Vujasinović, Branko. 2003. »Hidrotehničari na vodo-radnjama Hrvatske do polovice 19. stoljeća«, *Hrvatske vode: časopis za vodno gospodarstvo* 11 (Zagreb, 2003), broj 44, str. 331–343.
- Vujasinović, Branko. 2004. »Hidrotehničari u drugoj polovici 19. stoljeća«, *Hrvatske vode: časopis za vodno gospodarstvo* 12 (Zagreb, 2004), broj 47, str. 177–190.
- Vujasinović, Branko. 2004. »Hidrotehničari u Hrvatskoj na prijelazu 19. u 20. stoljeće«, *Hrvatske vode: časopis za vodno gospodarstvo* 12 (Zagreb, 2004), broj 49, str. 349–363.
- Vujasinović, Branko. 2004. »Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918.«, *Građevni godišnjak '03/'04* (Zagreb, 2004), str. 343–562.
- Vujasinović, Branko. 2005. »Hidrotehničari u Hrvatskoj na početku 20. stoljeća«, *Hrvatske vode: časopis za vodno gospodarstvo* 13 (Zagreb, 2005), broj 51, str. 201–215.
- Vujasinović, Branko. 2007. *Istaknute osobe u Hrvatskom vodnom gospodarstvu kroz povijest* (Zagreb: Hrvatsko društvo za odvodnju i navodnjavanje, 2007).
- Vukobratović, Jelka. 2008. »Glazba u Križevcima u 19. stoljeću – pregled dosadašnjih istraživanja«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 10 (Križevci, 2008), str. 111–114.
- Zupančič, Bogo. 2013. *Ljubljanska inženirska zbornica. 1919–44* (Ljubljana: Inženirska zbornica Slovenije, 2013).
- Žepić, Vladimir. 1940. »Ing. Franjo Horvat«, *Inženjer: glasilo Saveza inženjerskih društava Kraljevine Jugoslavije* 1/9–10 (Zagreb, 1940), str. 62–63.

Construction Service in Križevci from 1777 to 1918

Summary

This paper investigates the organisational structure and operations of the construction service in Križevci, as well as the activities of its employees from 1777 to 1918. The activities of the construction service in Križevci depended on the organisational structure of the construction service in Croatia. It is divided into five periods: from 1777 to 1848; from 1848 to 1868; from 1868 to 1876; from 1876 to 1894; and from 1894 to 1918.

To gain insight into the operations of the construction service in Križevci and its employees, this paper, first of all, describes the construction circumstances in Križevci, as well as those in the surrounding areas and Croatia, followed by a list of employees over the years.

Two experts stand out in the construction service in Križevci, both of whom were later employees of the Croatian construction service: Juraj Augustin, who was the head of the government's Construction Department from 1876 to 1909, and Franjo Horvat, who was the first vice-chairman of the Udruženje jugoslavenskih inženjera i arhitekata (*Association of the Yugoslav Engineers and Architects*). Since the first information on construction service in Križevci are dated at 1777, it is considered to be one of the oldest in Croatia, following the ones in Zagreb, dated at 1770, and Varaždin, dated at 1773.

Keywords: Križevci, construction service, construction service employees, urban development, construction activities